

Veteranenzorg 1815-2015

Van afstandelijkheid naar betrokkenheid

Theo van den Doel

Afbeelding omslag: Voorzijde: Militairen van SFIR in het operatiegebied in Irak, 2004. *NIMH*;
achterzijde: Wadi-doorsteek door battlegroup van 11^e Luchtmobiele Brigade in Uruzgan,
2008. *NIMH*.

Ontwerp omslag: Mijke Wondergem

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6249 951 5

e-ISBN 978 94 6249 952 2

NUR 680

© 2022 Theo van den Doel, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2022 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
Deel I Voorgeschiedenis 1815-1940	
1 Veteranenzorg	17
Deel II Veteranenzorg 1945-1990	
2 De civiel-militaire relatie in de Koude Oorlog	35
3 De rol van de overheid	48
4 Veteranenzorg: de militaire missies	68
5 Veteranenzorg: de rol van de samenleving	107
6 Terugblik op de periode 1945-1990	122
Deel III Veteranenzorg 1990-2015	
7 De civiel-militaire relatie na de Koude Oorlog	127
8 Het veteranenbeleid: de rol van de overheid	132
9 Veteranenzorg: de militaire missies	149
10 Veteranenzorg: de rol van de samenleving	178
11 Eindconclusies (periode 1945-2015)	187
Slotbeschouwing	195

Noten	199
Afkortingen	219
Bronnen en literatuur	223
Personenregister	233
Over de auteur	235

Voorwoord

Het veteranenbeleid in Nederland is geen vanzelfsprekendheid. Na de Tweede Wereldoorlog heeft het vijfenveertig jaar geduurd voor dat het beleid er was. Daarna duurde het nog vijftwintig jaar om te groeien naar volwassenheid.

In 1990, met de verschijning van de Veteranennota, werden circa driehonderdduizend veteranen 'erkend'. Zij bestonden al sinds 1940 maar de overheid had nauwelijks oog voor hen gehad. De status van veteraan betekende voor hen erkenning en waardering.

Sinds de jaren negentig is de aandacht voor veteranen toegenomen. Vóór 1990 werd er nauwelijks over gepubliceerd. Na het politieke- en militaire debacle in Nederlands-Indië trad er een verschuiving op in de strategische cultuur in Nederland. Men nam afstand van geweld en daarmee ook van de krijgsmacht.

Het kader-militie leger is eind 20ste eeuw getransformeerd naar een vrijwilligerskrijgsmacht. Begin 21ste eeuw is deze expeditionaire krijgsmacht wereldwijd inzetbaar. Het merendeel van de militairen die terugkeert van een missie kijkt doorgaans met tevredenheid hierop terug. Wanneer dit niet het geval is, blijft de zorg voor veteranen van groot belang. Overheid en samenleving vervullen hier een belangrijke rol in.

Dit boek, een bewerkte en aangevulde versie van mijn proefschrift 'Nederland en zijn veteranen 1945-2015' beschrijft tweehonderd jaar veteranenzorg in Nederland. De ontwikkelingen in het veteranenbeleid worden hiermee inzichtelijk gemaakt. Het accent ligt op de periode 1945-2015.

De Russische inval op 24 februari 2022 in de Oekraïne heeft de rol en hoofdtaken van de Nederlandse krijgsmacht in een ander perspectief geplaatst. In de Slotbeschouwing wordt hierop ingegaan.

Dit boek is ook een hommage aan al die veteranen, vrouwen en mannen, die zich in heden en verleden hebben ingezet voor vrede en veiligheid. Maar ook voor het thuisfront dat soms met de nadelige gevolgen van de uitzending wordt geconfronteerd.

Tegelijkertijd wordt overheid, parlement en samenleving een spiegel voorgehouden. Zij fungeren als steunpilaar voor de veteraan. Alleen door hun inzet is zorg, erkenning en waardering voor de veteraan gegarandeerd.

Nunspeet, zomer 2022

Dr. M. (Theo) van den Doel

Inleiding

In juni 1941 ontsnapte de Zeeuwse marineman Pieter Dourlein met een motorbootje uit bezet Nederland en arriveerde twee dagen later in Engeland. Nadat hij op de kruiser HR Ms Sweers aan diverse gevechtsacties had deelgenomen, meldde hij zich als vrijwilliger voor de opleiding tot 'geheim agent'. Op 10 maart 1943 werd de tijdelijk-sergeant Dourlein per parachute boven de Veluwe gedropt.¹ Hij had als opdracht illegale verzetskernen op te richten. Na zijn landing op de Ermelose heide bleek verraad in het spel. Dourlein werd direct opgepakt en aan de Duitse bezetters overgedragen. Vervolgens werd hij overgebracht naar de gevangenis in Haaren, die in beheer was bij de Duitse Gestapo.² Hieruit ontsnapte hij in augustus 1943.

Na een tocht vol ontberingen en tegenslagen bereikte Pieter Dourlein uiteindelijk Gibraltar. Op 1 februari 1944 arriveerde hij voor de tweede maal in Engeland. Daar wachtte hem geen warm onthaal. Hij werd aanvankelijk door de Britten als een Duitse spion beschouwd en vier maanden in hechtenis genomen. Als compensatie voor deze fout boden de Britten Dourlein een officiersrang aan. Dat aanbod sloeg hij af. Vervolgens plaatste de Nederlandse overheid in Londen hem terug in zijn oude rang. Hij was immers geen 'geheim agent' meer. Als korporaal boordschutter bij het 320 Squadron voerde hij daarna tal van bombardementsvluchten uit boven Duits gebied. De Parlementaire Enquêtecommissie, die het beleid van de overheid in oorlogstijd onderzocht, reageerde vol ongeloof op deze handelwijze van de overheid.

Na de Tweede Wereldoorlog werd Pieter Dourlein uitgezonden naar Nederlands-Indië waar hij tijdens gevechtsacties wederom zijn moed betoonde. In 1951 werd hij benoemd tot Ridder in de Militaire Willems-Orde.³ Dit gebeurde niet op initiatief van het ministerie van Oorlog, maar door een interventie van koningin Wilhelmina, die in een landelijke ochtendkrant over de heldendaden van Pieter Dourlein had gelezen.⁴

Evenals Pieter Dourlein konden ook de Indië-veteranen die met gevaar voor eigen leven de Nederlandse belangen hadden verdedigd, op weinig steun en empathie van de overheid rekenen. Velen kwamen psychisch beschadigd terug uit Nederlands-Indië. Van adequate nazorg was geen sprake. Professor Van Doorn (1925-2008), die in Nederland de basis legde voor de militaire sociologie en als dienstplichtig militair gedurende drie jaar in Nederlands-Indië had gediend, verwoordde het in 2006 op deze manier: 'We zijn meer dan zestig jaar in een negatief daglicht gesteld, terwijl we in een rotzooi terecht waren gekomen waarin we niet konden slagen.'⁵

Pieter Dourlein (1918-1976) als matroos op 16-jarige leeftijd. *NIMH*.

In de eerste Veteranennota (1990) neemt de overheid geen verantwoordelijkheid voor het uitblijven van veteranenzorg, maar verwijst zij naar de opstelling van de samenleving en die van de oud-Indië militairen.⁶

Het belang van de veteranenzorg is sinds de overgang naar een vrijwilligerskrijgsmacht toegenomen. Met de veelvuldige inzet van de krijgsmacht nam het aantal 'nieuwe' veteranen in de samenleving toe. Militairen lopen, in vergelijking met de periode van de Koude Oorlog, grotere risico's bij de uitoefening van hun beroep. De passieve rol van de krijgsmacht is veranderd in een actieve rol, waarvan geweldstoepassing een onderdeel is.⁷ Na terugkomst van een missie is erkenning en waardering voor hun inzet van belang. Naast overheid en parlement vervult de Nederlandse samenleving hierin een belangrijke rol.

De totstandkoming en ontwikkeling van het veteranenbeleid kan niet losgezien worden van de betrokkenheid daarbij van parlement en samenleving. Tezamen met de overheid vormen zij de civiel-militaire relatie met de krijgsmacht.

'Veteraan'

Voor een beter begrip wordt het fenomeen 'veteraan' in een historisch perspectief geplaatst. Hoe stelde de overheid zich in de afgelopen eeuwen op?

Draaginsigne voor gewonden ingesteld op 27 maart 1801. Tekst: 'Verminkt in de verdediging van 't Vaderland.' *Nationaal Militair Museum, inv.nr. 130915.*

In 1792 legde de Staten-Generaal de zorg voor alle militairen in het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden vast. Hiermee kwam een einde aan de verschillende regelingen van de gewesten.⁸ In 1801 werd het draaginsigne voor gewonden ingesteld voor diegenen die 'verminkt' waren geraakt bij de verdediging van het vaderland. Het betrof de militairen die weerstand hadden geboden aan de Brits-Russische amfibische operatie op de kust van Noord-Holland in 1799.⁹

Voor soldaten, onderofficieren en officieren die gewond waren geraakt en geen dienst meer konden verrichten, werd een administratieve regeling getroffen. Zij werden van hun dienstverplichtingen ontslagen, maar bleven als 'appointé' op de loonlijst van hun eenheid staan. Deze regeling werd ook opengesteld voor militairen met minimaal dertig dienstjaren die fysiek ongeschikt waren voor de dienst. Zij mochten met pensioen en kregen een uitkering in overeenstemming met hun rang.¹⁰

In de 19de eeuw tot begin 20ste eeuw werden oud-militairen, met of zonder 'veldtocht-ervaring' (militaire missies), aangeduid als 'veteranen'. De overheidszorg was beperkt.

In de Franse tijd werd in Nederland een Korps Veteranen opgericht. Militairen met vierentwintig dienstjaren die fysiek niet meer geschikt waren

om voor 'veldtochten' te worden ingezet, werden overgeplaatst naar garnizoensplaatsen. Daar werden zij ingezet om de openbare orde te handhaven en bewakingsdiensten uit te voeren. In 1851 kwam in Nederland de eerste wet op het militair invaliditeitspensioen tot stand. Voor die tijd was de militair voor (aanvullende) zorg hoofdzakelijk aangewezen op de samenleving.

In het begin van de zoste eeuw was de krijgsmacht voor de overheid een bezuinigingspost. De veteranen van de Tiendaagse Veldtocht en van het beleg van de Citadel van Antwerpen waren inmiddels overleden. Als gevolg van een politiek van afzijdigheid en neutraliteit tijdens de Eerste Wereldoorlog bleef een nieuwe aanwas van veteranen uit. De veteranenpopulatie nam in aantal af en daarmee ook de betrokkenheid van de samenleving.

Toch vroeg het parlement zo nu en dan aandacht voor de veelal benarde financiële positie van de veteranen. Vaak betrof dat de KNIL-militairen die na hun diensttijd naar Nederland terugkeerden. Deze veteranen hadden veelal onvoldoende middelen om in hun primaire levensonderhoud te kunnen voorzien.

Voor het verlenen van financiële steun aan militairen en oud-militairen, en aan hun directe nabestaanden die in behoeftige omstandigheden verkeerden, was voorafgaand aan de Slag bij Waterloo het Fonds 1815 opgericht. In de zoste eeuw konden ook de militaire invaliden van de mobilisatie 1914-1918 of hun nabestaanden een beroep doen op dit fonds. Voor deze categorie oud-militairen bleef de overheid lange tijd in gebreke. Dienstplichtige militairen, die tijdens de mobilisatie geheel of gedeeltelijk invalide waren geraakt, kregen weinig tot geen steun van de overheid. Zij hadden geen recht op een uitkering.

De grondslag voor de bijzondere verantwoordelijkheid van de overheid is de bijzondere positie van de militair als gevolg van de grote persoonlijke risico's die deze loopt bij de uitoefening van zijn beroep. In de praktijk betekent dit dat de militair de plicht heeft de opgedragen taken overal ter wereld uit te voeren en zo nodig op te treden onder levensbedreigende omstandigheden. Behalve deze persoonlijke risico's onderscheidt het militaire beroep zich van andere beroepen vanwege de eisen die de krijgsmacht aan het personeel stelt: 'Military personnel, unlike their civilian counterparts, enter into a contract of unlimited liability with their employer.'¹¹

In dit boek staat het handelen van de overheid ten opzichte van de veteraan centraal. Welk beleid hanteerde zij voor veteranen in de periode 1945-2015? Op welke manier werd de veteranenzorg uitgevoerd? De verantwoordelijkheid van de overheid of, anders gezegd, de zorgplicht houdt niet op nadat de militair de krijgsmacht heeft verlaten.